

سخن‌عشق

«ویژه‌ی تعامل ادبی ایران و جهان»

بهار و تابستان ۸۶

شماره ۳۳-۳۴

فصلنامه تخصصی پژوهشی و اطلاع‌رسانی زبان و ادبیات فارسی در جهان
تازه‌های تحقیقات زبان و ادب فارسی

سخن عشق

فصلنامه تخصصی پژوهشی و اطلاع رسانی زبان و ادبیات فارسی در جهان
تازه‌های تحقیقات زبان و ادب فارسی

صاحب امتیاز: سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی

مدیر مسئول: دکتر سید محمد جواد وزیری فرد

سردبیر: دکتر عباسعلی وفایی

معاون سردبیر و مدیر داخلی: اشرف فیوض یوسفی

انتخاب مقالات و ویراستاری: رویا یداللهی

مدیر اجرایی: مهران اسکندریان

نشانی: تهران، بزرگراه رسالت، روبروی مصلاهی امام خمینی، سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی،

ساختمان ۱۴، مرکز گسترش زبان و ادبیات فارسی، دفتر مجله سخن عشق

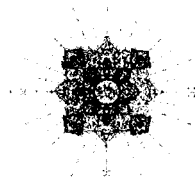
تلفن: ۸۸۱۵۳۴۸۱ - ۸۸۱۵۳۴۹۸ - ۸۸۸۳۴۶۱۵ دورنگار: ۸۸۸۳۴۶۱۵

E-mail: gostareshfarsi@icro.ir persianmag@icro.ir

«سخن عشق» فصلنامه‌ای است تخصصی پژوهشی، با هدف اطلاع رسانی در زمینه آخرین یافته‌ها و تحقیقات در شاخه زبان و ادبیات فارسی، آموزش زبان فارسی به غیر فارسی زبانان و زبان شناسی. معرفی و تهیه خلاصه مقالات مهم و مفید، گزارش‌ها، پایان‌نامه‌های دانشجویی، کتاب و نشریات در زمینه زبان و ادب فارسی در سراسر جهان، از دیگر اهداف این مجله است. مخاطبان اصلی این مجله فراگیران، دانشجویان، استادان و محققان زبان و ادب فارسی در کشورهای مختلف هستند.

شرایط ارسال مقاله:

از کلیه استادان، محققان و فارسی‌آموزان سراسر جهان و ایران دعوت می‌شود مقالات پژوهشی و گزارش‌های خود را در زمینه زبان و ادب فارسی در جهان به نشانی مرکز یا ایمیل ذکر شده، با رعایت شرایط ذیل ارسال کنند: حداکثر صفحات مقاله ۱۵ صفحه A4 باشد. اصل مقاله به همراه دو چکیده به انگلیسی و فارسی و نیز دیسکت تایپ شده در برنامه ورد به مرکز ارسال شود. در صورت ارسال مقاله از طریق ایمیل، به هر دو نشانی پست الکترونیکی ذکر شده ارسال گردد. معادل‌های خارجی اعلام و اصطلاحات نامأنوس، فقط یک بار، در کنار آنها و در داخل پرانتز آورده شود. شیوه درست مقاله‌نویسی از نظر منابع و مأخذ و پاورقی بر طبق شیوه‌نامه MLA رعایت گردد. زمان تحویل مقاله از زمان سفارش حداکثر ۳۰ روز باشد. مقاله در جایی دیگر چاپ نشده باشد. مسئولیت مطالب بر عهده نویسنده است. دفتر مجله در جرح و تعدیل و ویرایش مطالب آزاد است.

فهرست مطالب

عنوان مقاله	صفحه
آیین بودا و مثنوی مولوی/ تاکاهيرو اينامی	۷
پهلوانان و شوالیه‌ها و آبخورهای فرهنگی دولت ایران و فرانسه / کاملیا کرد قراچلو	۲۱
با شاه‌باز روح، از خانقاه تا صومعه / دکتر شهره انصاری	۴۳
استقبال لایق شیر علی از یک شعر ملک الشعراء بهار/ دکتر المخان کوچراف	۶۱
شاعر فارسی سرای ترک، استاد عونی بیگ یکیشهری و تأثیر شاعران ایرانی در دیوان وی/ دکتر محمد آتالای	۶۵
اشتراکات لغوی و دستوری بین زبان‌های ارمنی و فارسی و شیوه‌ی تدریس زبان فارسی به دانشجویان ارمنی زبان / لوسیا غازاریان	۷۳

- طبقه‌بندی مشترک ضرب‌المثل‌های فارسی، عربی و انگلیسی / مهدی ناصری ۷۹
- ایران در صربستان و صربستان در ایران / دیان اسپایسوویچ ۸۹
- بررسی و تحلیل دو شعر «افسانه» از نیما یوشیج و «فی السوق القديم» از بدر شاکر السیّاب / رضا ناظمیان ۹۵
- بررسی تطبیقی معشوق در غزلیات حافظ و شکسپیر / نقیسه اسماعیل‌زاده شاهرودی ۱۰۲
- عناصر فارسی در ترکی عثمانی و کاربرد بعضی از این عناصر در ترکی استانبولی / دکتر علی گوزلیوز ۱۱۳
- عشق در آیینی اشعار پروین اعتصامی و نازک‌الملائکه / لاله‌احیایی، کبری خسروی ۱۱۹
- مقایسه‌ی آثار عرفان ایرانی با آثار عرفان دیشیان کشمیر / محمد صدیق نیازمند ۱۳۵
- شعر حافظ شیرازی در اروپا و اوکراین / تیتانا مالنکا ۱۴۱
- نگاهی به شناخت ادبیات ایران در ازبکستان / نرگس شاه‌علی‌وا ۱۴۵
- مقایسه‌ی مکتب فتوت ایران باشه سواران اروپا / دکتر خاجیک گئورکیان ۱۵۱
- ملک الشعراء بهار و تاراس شفچنکو: دو شاعر ملی ایران و اوکراین / کاتیا مهرلوا ۱۵۷
- اشتراکات امثال و حکم گرجی و ایرانی / ته‌آشورغایا ۱۶۳
- مقایسه‌ی رباعی فارسی با جیوجیوی چینی / جانگ‌هوی ۱۷۱
- نقش زبان فارسی در شکل‌گیری سیستم اصطلاحات زبان ازبکی امروز / دکتر عوض‌بک‌احدیف ۱۷۷

مقایسه‌ی مکتب فتوت ایران با شه‌سواران اروپا

دکتر خاجیک گئورکیان

دانشگاه دولتی ایروان - دانشگاه دولتی روسی - ارمنی - (اسلوونی)

اندیشه و تاریخ مکتب فتوت را در جهان اسلام، می‌توان به دو بخش تقسیم کرد: فتوت نظری و فتوت اجتماعی^۱. منشأ فتوت اجتماعی، ایران باستان بوده است و پس از اسلام نیز در ادامه‌ی آیین جوان مردی قدیم، در شکل تشکل‌های آزادگان و سپاهیان، در جامعه‌ی ایرانی، ظاهر شده است؛ اما پیدایش گونه‌ی ایدئولوژیک و نظری فتوت، مربوط به جهان عرب است و به خصوص، به ظهور اسلام برمی‌گردد.

درباره‌ی مکتب فتوت، آثار و پژوهش‌های منتشرشده، بسیارند و نیز پرداختن به اصول کلی تاریخ و ابعاد نظری آن، از چارچوب این مقاله خارج است. کار ما در این مقاله، این است که برای نخستین بار، در آثار نوشتاری مربوط به این مکتب، برخی خصوصیات آن و یا گروه‌های اجتماعی

۱- فرانس تیشتر، «گروه فتوت کشورهای اسلامی و نوع ظهور گوناگون آن‌ها مخصوصاً در ایران و کشورهای هم‌جوار آن»، مجله‌ی دانشکده‌ی ادبیات (دانشگاه تهران)، شماره‌ی دوم، سال چهارم، دی‌ماه ۱۳۳۵، ص ۷۶-۹۴.

مشابه آن را بررسی و با ویژگی های این مکتب و گروه های مشابه آن در اروپا مقایسه کنیم. مقایسه ی ما مبتنی بر عناصری مثل موتیف ها^۲ و سوژه های مشترک و نیز در زمینه ی شیوه ی سازمان دهی و اهداف آن هاست.

«یکی از مهم ترین قسمت های تاریخ اروپا، تأسیس و فعالیت انجمن های اخوت شه سواران بوده است. در فاصله ی قرون هشتم تا یازدهم میلادی، یعنی دقیقاً تا سال ۱۰۹۵ میلادی، سازمان های شه سواران اروپایی، فقط اتحادیه هایی نظامی بودند، بدون هیچ جنبه ی مذهبی؛ تا این که در این سال، «پاپ کلرمونت دوم»، در باره ی بخشیده شدن گناهان کسانی که در جنگ با مسلمانان به شهادت می رسند، سخنرانی کرد»^۴.

«چنین تصویری را در ایران دوره ی اول اسلام نیز می بینیم. بازماندگان قشر آزادگان ساسانی، در این دوره تحت خدمت امرای مسلمان وقت درمی آمدند و برای تأمین امنیت مرزهای دارالاسلام بر ضد غیر مسلمانان می جنگیدند و در عوض، به آن ها تیول داده می شد»^۵.

به مرور زمان، این قشر، در قرون هفت و هشت میلادی، با اعرابی که در این منطقه ساکن شده بودند، اختلاط پیدا کردند و گویا تحولاتی در آن ها ایجاد می شود و تبدیل می شوند به غازیان (جنگ آورانی که در غزوات - جنگ های مذهبی - شرکت می کردند). طبیعتاً این قشر جدید - غازیان - فقط برای پاداش نمی جنگیدند؛ بل که در بیش تر موارد، مبارزه ی آن ها در راه خدا و برای کسب رضای خداوند و نایل شدن به فیض شهادت بود. این جاست که شباهتی بین آن ها و شه سواران جنگ های صلیبی، آشکار می شود: در آغاز، هر دو گروه، اهداف دنیوی داشتند؛ اما بعد، برای رضای خدا فعالیت می کردند و این مسأله در متون نوشتاری هر دو گروه، بازتابی آشکار دارد.

برای بررسی اندیشه ی مکتب فتوت، چهار گونه منبع اصلی در دست داریم: داستان های عامیانه، متون تاریخی، رساله های صوفیانه و خود «فتوت نامه ها» (که به طور خاص، برای

۲- واژه ی «موتیف»، معانی بسیاری دارد و در حوزه های مختلف، به منظورهای متفاوتی به کار می رود. در این قسمت از مقاله، دو معنی این واژه، می تواند مد نظر باشد؛ یکی به معنی «بن مایه و درون مایه» - که معمولاً در بافت های مربوط به ادبیات و متون نوشتاری کاربرد دارد - و دیگر، شکل فرانسوی motive، یعنی motif است که به معنای «انگیزش» است. هر دوی این معانی، در این متن می توانسته مد نظر باشد؛ اما به نظر ویراستار می رسد که معنای دوم با بافت جمله، محتویات آتی مقاله و معنای سایر واژگان، سازگارتر است؛ یعنی نویسنده به بررسی انگیزه ها و علل پیدایی این مکتب در دو حوزه ی فرهنگی پرداخته.

۳- واژه ی «سوژه» نیز وضعیتی مشابه «موتیف» دارد؛ یعنی معانی مختلف، در بافت های مختلف دارد. در این جا نیز پیش نهاد ویراستار، «عضو»، «تابع»، «پیرو» یا «موضوع» است.

4 - Maurice Keen, Chivalry, Yale University Press, New Haven and London, p. 46.

5 - Mohsen Zakeri, Sāsānid in Early Muslim Society: *The Origins of 'Ayyārān and Futuwwa*, Harrasowitz Verlag, Wiesbaden, 1995; Franz Taeschner, "Das islamische Rittertum im Mittelalter", *Der Orient in deutscher Forschung*, Leipzig, 1944, pp. 94- 104; Idem, "Das Futuwwa - Rittertum des islamischen in Mittelalters", *Beiträge zur Arabistik, Semitistik und Islamwissenschaft*, hrsg. Von Richard Hartmann und Helmuth Scheel, 1944, pp. 340 - 385.

هواداران آیین فتوت تألیف شده است)؟^۶

طبقه بندی منابع مربوط به شه سواران اروپا نیز به همین صورت است. در مورد آن‌ها، تصنیف‌های درباری، معادل گروه اول، متون تاریخی و وقایع نویسی، معادل گروه دوم، رساله‌های روحانیان مسیحی، برابر با گروه سوم و متون شه سوارانه - که شبیه فتوت نامه‌هاست - معادل گروه چهارم هستند.

نوشته‌های مربوط به گروه اول، به طور کلی، در هر دو منطقه‌ی تاریخی - فرهنگی، دلوری‌های جنگ جویان، صفات اخلاقی و ماجراجویی‌های عاشقانه‌ی آن‌ها را توصیف می‌کند. متون تاریخی، این فرقه‌ها را برهم زندگان آرامش اجتماع معرفی می‌کنند؛ مورخان جهان اسلام، تحرکات عیاران و نتایج آن را پدیده‌ای منفی، ارزیابی می‌کرده‌اند و در اروپا نیز چنین برخورد منفی‌ای تا دوران جنگ‌های صلیبی ادامه داشت؛ زیرا شه سواران هنوز متحد نشده بودند و از منافع امرای خود دفاع می‌کردند و پیوسته درگیر مناقشات داخلی بودند؛ اما چنان‌که گفتیم، پس از گردهم‌آیی کلرمونت، همه‌ی شه سواران، حول محوری مشترک متحد شدند و در نتیجه، مورخان - که اکثر روحانی بودند - دیدگاه و شیوه‌ی برخوردشان را نسبت به این گروه عوض کردند و از آن پس، آن‌ها را مثبت جلوه می‌دادند. در جهان اسلام، این گروه‌ها از دوره‌ی خلیفه «الناصر لدین الله» (۵۷۵ - ۶۲۲ ه.ق) به رسمیت شناخته شدند و تقریباً مبدل به انجمنی شدند که هدف آن‌ها می‌بایست تحکیم خلافت متزلزل شده باشد.^۷

متون صوفیانه و روحانی، فرقه‌ی شه سواری را پوینده‌ی طریقت الهی می‌دانستند؛ سرچشمه‌ی دنیوی آن را نادیده و آن را پدیده‌ای آسمانی می‌انگاشتند. به همین دلیل است که مؤسس فرقه‌ی فتوت را حضرت آدم (ع)، حضرت محمد (ص) و در اکثر موارد، حضرت علی (ع) دانسته‌اند. در سنت مسیحیت نیز آدم (ع)، ابراهیم (ع) و به ویژه حضرت عیسی (ع) را شه سواران خدا توصیف می‌کرده‌اند.^۸

آخرین گروه منابع - یعنی فتوت نامه‌ها - نظام نامه‌هایی تشکیلاتی به نظر می‌رسند که به هیچ وجه، خالی از محتویات دینی نیستند. در این آثار، به رابطه‌ی مرید و مرشدش توجه مخصوصی می‌شود و به خصوص، بر این نکته تأکید شده که هیچ شاگردی نمی‌تواند بدون استاد خود، حتی یک گام در طریقت فتوت بردارد. تقریباً تمام فتوت نامه‌ها فصلی مخصوص روابط

۶- خاجیک گنورکیان، فتوت نامه‌ها به عنوان مجسمه‌های ادبی ایران، رساله‌ی دکتری، ایران، ۱۳۰۶ به زبان ارمنی.

۷- محمد محبوب، آیین جوان مردی یا فتوت، نیویورک، ۲۰۰۰، ص ۵۳.

8 - Maurice Keen, op. cit, p.6.

شاگرد و استاد دارند؛ یک مثال آن، فتوت نامه‌ی سهروردی است. همین پدیده را در نظام نامه‌های شه سواران اروپایی می‌بینیم؛ مثلاً در کتابی نوشته‌ی «رامن لول» در قرن ۱۴ با عنوان «A book of the order of Chivalry»، امیری جوان، راه درازی را برای یافتن پیری سزاوار خود درمی‌نوردد و بالاخره، مرشد پیر را در اعماق جنگلی می‌یابد و راه و رسم آیین شه‌سواری را از او می‌آموزد^{۱۱}. شباهت این داستان با روایت قرآن کریم درباره‌ی تعلیم دیدن حضرت موسی (ع) از حضرت خضر (ع)، آشکار است. قابل ذکر است که عرفای اسلامی و نویسندگان فتوت نامه‌ها برای اثبات وجوب استاد و پیر برای شاگرد و مرید، به همین روایت استناد می‌کنند.

در سازمان فتوت، مراسم تشرف (در آمدن به حلقه‌ی اهل فتوت) اهمیت خاصی دارد و در فتوت نامه‌ها شرح این مراسم، به تفصیل می‌آید. در این قسمت نیز با اروپاییان، مشابهت‌هایی وجود دارد؛ مثلاً یکی از آن‌ها - که از دید محققان، دور مانده است - چنین است: در فتوت نامه‌ای نوشته شده در قرن پانزدهم میلادی و به دست مؤلفی ناشناس، روایت می‌شود که هنگام تشرف حضرت محمد (ص) - بنیان‌گذار فتوت - به این آیین، هم راه با وی، چهل نفر از اصحاب ایشان نیز جامه‌ی فتوت می‌پوشند^{۱۲}. در اروپا نیز در انگلستان سال ۱۱۲۸ میلادی، پادشاه «هانری» در حوالی «روئن»، هم راه با امیر «آنژو» به نام «ژوفره»، سی نفر دیگر را به مقام شه‌سواری، مشرف می‌کند^{۱۳}. در سیسیل هم امیر «روژر» در سال ۱۱۳۵ میلادی، هم راه با دو پسر خود، به چهل جوان از دوستانشان، لقب شه‌سوار اعطای می‌کند^{۱۴}. در این مراسم، ابزار مخصوص، مثل جامه‌های مختلف و شمشیر، نقش مهمی دارد. شمشیر حضرت علی (ع) در آیین فتوت، جایگاه ویژه و حیرت‌انگیزی دارد: پیام‌بر درباره‌ی آن چنین گفته است: «لا فتی الا علی؛ لا سیف الا ذوالفقار». در روایت شه‌سواران اروپایی نیز شمشیر «دورندال رولند» چنین نقشی دارد.

باید بگوییم که منشأ این گونه انجمن‌های مردانه، به دوره‌ی مشترک هند و اروپایی می‌رسد. به نظر محقق مشهور فرانسوی، «ژرژ دومزیل»، جامعه‌ی هند و اروپایی به سه قشر اصلی تقسیم می‌شده: روحانیان، جنگ‌آوران و کشاورزان (یا صاحبان حرف). انعکاس این طبقه‌بندی را در آیین جوان‌مردی ایرانیان می‌توان دید. عقیده‌ی عمومی، این است که هر چند در دوران

9 - Ibid, p.9.

۱۰- چهارده رساله در باب فتوت و اصناف، مقدمه، تصحیح و توضیح مهران افشاری و مهدی مدای‌نی، تهران، ۱۳۸۱، صص ۷۱-۷۳.

11- Maurice Keen, op. cit, p.65.

12 - Ibid, p.69.

اولیه، حاملین اندیشه‌ی فتوت، روحانیان و جنگ‌جویان بوده‌اند، اما از قرون پانزده و شانزده میلادی به بعد، اندیشه‌ی فتوت مربوط به گروه سوم - یعنی اصناف و پیشه‌وران - به وجود می‌آید و آن‌ها نیز از اعضای ثابت جوان‌مردان می‌شوند و مدارک زیادی، به صورت فتوت‌نامه‌های اصناف به ما رسیده است.

در سازمان‌های اروپایی جوان‌مردان، منشأ هند و اروپایی روحانی - جنگ‌جویانه‌ی این قشر، کاملاً حفظ شده و پیشه‌وران، هیچ‌گاه حامل آیین شه‌سواری، معرفی نشده‌اند؛ اما قشر پیشه‌ور نیز از سوی دیگر، خود را از امکان ایجاد انجمن‌های اخوت، محروم نکردند و بازتاب خواست آنان را در این زمینه، در ایجاد سازمان‌های فراماسونی در انگلستان می‌بینیم که نخستین بنیان‌گزاران آن، بناها بودند. (جالب است که در ایران نیز سازمان‌بناها وجود داشته است و نظام‌نامه‌ی آن‌ها نیز به صورت «فتوت‌نامه‌ی بنیان» وجود دارد.) درباره‌ی رابطه‌ی فراماسونری با آیین مهر - که بی‌شک از ایران برخاسته است - نیز بعضاً سخنانی گفته‌اند.

نکته‌ی دیگری که اشتراک ظاهری مکتب فتوت را با شه‌سواری اروپا نشان می‌دهد، آمیختگی زیربنای اجتماعی کهن هند و اروپایی، با جنبه‌ی نسبتاً آیدئولوژیک ادیان ابراهیمی نژاد سامی است.

برای پرهیز از تطویل کلام، در این جا سخن خود را به پایان می‌برم؛ با امید به این که این تجربه در بررسی تطبیقی اندیشه‌ی فتوت و انجمن‌های شه‌سواران اروپا برای افتتاح باب مطالعات بیش‌تر در این زمینه، مفید واقع شود.